

De Magistraats-Bibliotheek te Breda

door

Mej. D. C. J. MIJNSSEN † 1)

De oude stadsbibliotheek van Breda omvat eigenlijk drie boekerijen: die van de magistraat, welke het meest uitgebreid is, die van de zeventiende-eeuwse medicus en jurist Dr. Christoffel van Campen, welke de oudste is, en tenslotte die van de Latijnse school, de best bewaarde en meest volledige van de drie.

De boekerij van de magistraat, bedoeld en aangelegd als handbibliotheek van de schepenen, die immers met de rechtspraak belast waren, draagt een bijna geheel juridisch karakter hoewel in de verzameling ook enkele historische, classieke en theologische werken voorkomen. Voorts treft men een aantal geschriften aan van uiteenlopende aard, zoals kaarten, boeken op natuurhistorisch en krijgskundig gebied en ook reisverhalen. Dan zijn er nog enkele woordenboeken, Latijnse en Griekse, die de schepenen bij de rechtspraak nodig hadden, catalogi en, hetgeen niet vreemd is in een zeventiende- en achttiende-eeuwse verzameling, ook een paar bijbels. Enigszins wonderlijk doet het aan in de geschreven catalogus van circa 1873, van Guljé, te lezen dat ook de 50 Lustige Historiën van Boccaccio, uitgegeven te Amsterdam in 1612 eenmaal een plaats hadden naast of tussen al de eerbiedwaardige folianten. Dat het boek officieel tot vermaak van het college van schepenen aangekocht zou zijn, schijnt nogal onaannemelijk. Even gewaagd is de veronderstelling, dat het door een van de vroede vaders in een snaakse bui aan de bibliotheek ten geschenke zou zijn aangeboden. De oudste, nog bewaard gebleven inventaris, die van Christoffel van Campen, bleek echter een verklaring te geven. Daarin wordt het werk beschreven

als „een deel in quarto, gekost hebbende de prijs van 1 Rijns gulden en geplaatst zijnde op de vierde plank van diens (Dr. van Campen's) boekenkast." Zo is dus met de collectie-Van Campen dit luchthartige werk de gestrenge stadsbibliotheek binnengedrongen, waar het intussen tot de meest uitgeleende boeken behoord heeft. Deze Lustige Historiën werden tenminste al in 1873 in de catalogus van Guljé als ontbrekend vermeld; het boek zal dus zijn geleend en niet teruggebracht. Mogelijk ook zullen de klerken van de secretarie die omstreeks 1860, '70 hun vrije of ledige tijd „productief" maakten door op de zolder van het stadhuis schijf te gaan schieten op de reeks portretten van burger-kapiteins en schepenen, die eenmaal de vierschaar hielden, er meer van weten, als tenminste een van de leden van de magistraat het zich niet toegeëigend heeft.

Van vergeetachtigheid op dit gebied leggen de oude catalogi overigens meermalen getuigenis af. Teneinde het zoek-raken van boeken wat te beperken, waren er trouwens al verschillende maatregelen genomen. In een resolutie van 14 October 1706 leest men, dat „is nogh goed gevonden ende verstaen dat de resp. leden van haar Ed. Wel. Achtb. in 't bijzonder ider sullen hebben een sleutel van deser stads bibliotheecque omme van de selve alsoo te genieten vrij acces ende reces, mids noghtans dat sij ter selver camer sullen laeten blijven behoorlijke recepisse van zoodanige boecken, als onder hun nemende." Heel veel schijnt het voorschrift niet te hebben bereikt. Er lag in de bibliotheekkamer op het stadhuis wel een register-tje, waarin aantekening moest gehouden worden van de uitleningen, maar in de practijk kwam daar weinig van terecht en de verschillende bibliothecarissen klagen dan ook regelmatig over nalatigheden.

De eerste wiens officiële functie die van bibliothecaris was — voorzover tot nog toe gebleken is — was Mr. Johan Gerard van Goor, broeder van de bekende Bredase geschiedschrijver Thomas Ernst van Goor. Van 1693 tot 1712 was deze Johan Gerard de toegewijde bewaarder van de magistraatsbibliotheek, welke, zoals reeds werd opgemerkt, een juridisch karakter droeg. Costumen van plaatsen waaraan onze schepenbank haar rechtspraak ontleende, zoals die van Antwerpen en van Santhoven — de plaats waaraan

Antwerpen zelf haar recht ontleende — recueils van rechtsgeleerden en werken over het Romeinse en het landrecht, dat waren de boeken, welke de handbibliotheek van het schepencollege vormden. Dit deel van de bibliotheek zou dus van de instelling van de schepenbank kunnen dateren, van de dertiende eeuw dus. Uit die tijd bezit de bibliotheek echter geen enkel schriftuur meer. Uit de veertiende eeuw is nog maar één enkel exemplaar van de twee gebruikte rechtskundige verzamelingen over, het Houten Boekske, dat zich in de archiefverzamelingen bevindt. Verder zijn het „Wit Perkaement Boeck” en het zogenaamd „Buysenboek”, geheten naar de samensteller van deze verzameling ordonnantiën en keuren, waarschijnlijk vroeger ook bibliotheekstukken geweest. Het waren natuurlijk geschreven registers en maken reeds sinds lang deel uit van het gemeentelijk archief.

De oudste boeken, welke behoren tot wat men tegenwoordig nog de magistraatsbibliotheek pleegt te noemen, dateren pas van het einde van de zestiende eeuw. Er is maar één post-incunabel bij, van 1539, die waarschijnlijk later, door schenking, aan de bibliotheek gekomen is. Bij die indrukwekkende folianten zijn er, blijkens de inscripties, welke gelukkig in veel exemplaren voorkomen en welke het mogelijk maken terug te traceren hoe en wanneer de diverse delen in de bibliotheek gekomen zijn, verscheidene, die al vóór 1600 tot de verzameling behoorden. Die inscripties geven menigmaal waardevolle aanwijzingen over de vroegere bezitters en bewijzen, dat, naast het vrij groot aantal door de stad aangekochte werken, ook een belangrijk getal boeken uit legaten en geschenken verkregen is. Zo kwamen o.m. de werken van de rechtskundige Joachim Mijsinger, welke in 1573 te Bazel gedrukt werden, als een legaat van de op 28 Augustus 1604 overleden schepen Hugo van Baarle in het bezit van de stad, zoals uit de inscriptie op het titelblad van het eerste deel blijkt. Aan dit voorbeeld zouden gemakkelijk andere kunnen worden toegevoegd. Meestal waren het geschenken van vroegere schepenen.

Aldus ontstond langzamerhand een enigszins belangrijke boekerij, welke nog toenam sinds, op instigatie van bibliothecaris

Van Goor in 1705 besloten werd, dat voortaan „tegelijk de nu regerende leden tot cieraad van deser stads bibliotheek iets tot deselve souden connen contribueeren, alsmede de nieuw aankomende leden respectievelijk ider na syn karakter ende bedieninge aan het selve een boek vereerende, hetgene daarin is niet berustende.” In de practijk schijnt deze methode om de bibliotheek te verrijken niet de verwachte resultaten te hebben opgeleverd, want nauwelijks tien jaar later horen wij de burgemeesters al „die heeren dewelke nog mankeeren om een boek in de voormelde Bibl. te vereren” verzoeken dat deze, „dewijl de nieuwe Bibl. kamer bijna zoo ver gereed is dat de stadsboeken daarheen kunnen worden overgebracht, bij deze occasie het selve nu met den eersten in 't werck mochten stellen.”

Waarschijnlijk is ook dit nog niet doeltreffend geweest, althans enkele jaren later werd bepaald, dat elk nieuw lid van het schepencollege de som van 10 zilveren ducats, dat is 31 gulden en 10 stuivers, zou moeten voldoen als ordinaire recognitie voor het aankopen van boeken voor de bibliotheek. Dat dit voorschrift niet overbodig was — men bedenke dat het aanschaffen van boeken kostbaar was en dat de vroede vaders nog al eens in gebreke bleven hun aandeel in de lasten van de boekerij op te brengen — blijkt uit de telkens herhaalde aanmaningen aan nalatige leden van het College, welke aanmaningen in de raadsnotulen te lezen zijn.

Bibliothecaris Van Goor had op dit gebied inderdaad veel te klagen. Echter, hij had nog andere pijlen op zijn boog, als het de uitbreiding betrof van de aan zijn zorgen toevertrouwde verzameling. In 1704 gaf hij in overweging, „wijl er verscheidene duplicaten in de bibliotheek voorhanden waren en wijl er omtrent Pinksteren een groote verkooping van boeken stond te wezen, oft men die ook niet 't beste vercoft.” Waarop besloten werd zulks te laten doen „en voor desen, des coomende, andere nuttige te coopen.” Jammer genoeg heeft Van Goor niet aangetekend, welke boeken hij in plaats van die duplicaten aangeschaft heeft. Wel vindt men, dat later, in 1720, de opvolger van Van Goor, Willem Croizé, voor rekening van de heren Van der Heiden, pres. schepen en Ooms, Tromer, Snellen en Pels, schepenen, aangekocht had een Thesaurus Graevii antiqui-

tatum Romanorum en alle de juridische werken van Prosper Tarinacius voor de som van f 157 en 10 stuivers voor hen gezamenlijk, hetgeen dus voor ieder op 31 gl. en 10 stuivers kwam. Datgene wat deze werken méér kostten werd door de stad bijbetaald. Of de heren deze bijdrage gaarne geofferd zullen hebben, is niet meer te achterhalen; waarschijnlijk zullen zij hun aandeel in de kosten wel terugbetaald hebben.

Over het algemeen was de animo voor de boekerij, wanneer het op betalen aankwam, niet groot. In 1739 heft de schep^{en} Overbeke, toen belast met het bibliothecariaat, op zijn beurt een klaaglied aan. De schep^{en} Van Alphen en de oud-schep^{en}en Provo en Knollaerts zijn nog ieder tien ducaton^s schuldig, welke zij, als nieuw-gekozen schep^{en}en, bij het zitting-nemen in het college hadden moeten betalen. W^{ijl} het vroeger gewoonte was, dat bij dergelijke gevallen burgemeesters het geld op de tractementen inhielden, verzocht Overbeke dit middel thans wederom toe te passen, waartoe conform besloten werd. Klaarblijkelijk had deze maatregel het beoogde effect, althans de notulen reppen van af dit tijdstip minder over wanbetalingen inzake de stadsboekerij.

De verzameling is, er werd reeds op gewezen, in 1715 naar de „nieuwe Bibliotheekkamer boven” overgebracht. Vóór die verhuizing zal de boekerij wel in of bij de Vierschaar — de tegenwoordige vestibule van het stadhuis — geplaatst zijn geweest. Op 31 Januari van dat jaar werd dan besloten „de nieuwe bovencamer” tot een „plaets voor de biblioteecq te doen appropereeren ende de tegenswoordige bibb:camer tot gebruick van den concherge over te geven.” Hetgeen in Maart van dat jaar dan ook geschied is. Welke kamer hier bedoeld is, kon niet worden achterhaald, doch het schijnt aannemelijk, dat men aan een vertrek boven aan de voorzijde moet denken, mogelijk de tegenwoordige afdeling financiën. Aan de achterzijde van het gebouw viel in de vertrekken weinig licht, w^{ijl} de binnenplaats door hoge muren was omgeven. Voor de geschiedenis van de bibliotheek is een en ander slechts van bijkomstig belang. Echter, met een beetje verbeeldingskracht kan men zich zo'n hoge achttiende-eeuwse bibliotheekkamer wel voorstellen, waar Johan

Gerard van Goor en zijn opvolgers zich op uitstekende wijze kweten van hun taak, de verzorging van de aan hen toevertrouwde stedelijke boekenschat.

Althans in de achttiende eeuw! Want gedurende en na de verwickelingen rondom 1795 verslapt de zorg voor de boekerij aanmerkelijk. De belegering van Breda deed het ergste vrezen voor de stad en voor de stedelijke eigendommen. Op 26 Februari 1793 werd de stad onder vuur genomen. Het bombardement duurde niet langer dan een paar uur, doch er vielen ongeveer een 90 bommen en een 100 granaten, op een drietal plaatsen brak brand uit en een 60 huizen werden beschadigd. Daarop capituleerde de stad: op oneervolle wijze geeft de Commandant van Bijlandt de vesting over. Van lange duur is de Franse bezetting niet geweest: op 18 Maart 1793 leed het Franse leger van Dumouriez bij Neerwinden in de Zuidelijke Nederlanden een zodanige nederlaag, dat het het land moest ontruimen. Ook Breda werd weder vrij.

Intussen bleef het oorlogsgevaar bestaan. Want wel behaalden in de Zuidelijke Nederlanden de coalitielegers onder opperbevel van de prins van Saksen-Coburg en de hertog van York — ook de Republiek had een macht van 22.000 op de been gebracht onder commando van de erfprins Willem Frederik en diens broeder Frederik — aanvankelijk successen, zodat men in Frankrijk kon binnenvallen, maar in de loop van 1794 wisten de Fransen zich te herstellen en het initiatief wederom in handen te nemen. Op 26 Juni 1794 viel de beslissing bij Fleurus: de Oostenrijkers werden verslagen en moesten de Zuidelijke Nederlanden ontruimen. Zij trokken zich terug in Oostelijke richting, terwijl de Engelse en Nederlandse troepen naar Staats Braband kwamen. De Nederlanders verzamelden zich bij Oosterhout terwijl de Engelsen zich verschansten in de buurt van Nispen.

Een en ander veroorzaakte in en bij Breda een grote militaire bedrijvigheid. De magistraat vreesde dan ook dat de stad andermaal het toneel van de strijd zou worden. Bovendien liet vooral bij de Engelse troepen de discipline alles te wensen over: uitermate tuchteloos, roofzuchtig, onbehoorlijk in alles was hun gedrag, zodat de

bevolking in de streken waar zij hun tenten opsloegen in de grootste vrees leefde voor plundering en brandschatting van huis en hof. Natuurlijk drongen geruchten omtrent de uitspattingen ook in Breda door.

Inmiddels waren in de stad een drietal heren, leden van de magistraat, tot groter aanzien gekomen, Tarée, Pels en Reigersman. Na de inneming van Breda waren zij door Dumouriez als gijzelaars naar Antwerpen gevoerd. Zij herwonnen echter vrij spoedig hun vrijheid, op hun belofte echter dat de te 's-Gravenhage in gevangenschap gehouden Franse kolonel Micon tegen hen uitgewisseld zou worden. Toen kort na hun terugkomst Breda wederom in het bezit van de Republiek kwam, was vanaf dat tijdstip hun invloed, mede wegens de slechte behandeling, die zij op het kasteel van Antwerpen doorstaan hadden, groot en hun wil bij het stadsbestuur wet geworden. De heer Tarée liet zich met de heren Reigersman en Damisse de Roos in de zomer van 1794 naar 's-Gravenhage afvaardigen. Op zijn aandringen werd bij zijn verhuizing naar 's-Gravenhage de boekerij van de stad met enkele andere kostbare stadsgoederen, o.m. het stadszilver en andere preciosa, met zijn eigen inboedel mee verzonden — natuurlijk op stadskosten! — om daar veiliger te worden bewaard dan in Breda op dat moment mogelijk was.

Oud-schepen en oud-burgemeester Tarée was, behalve liefhebber van oude boeken en antiquiteiten, ook een lastig en in de omgang zeer ongemakkelijk heer. Daarbij was hij nogal wat men gaarne noemt een duitendief en heel weinig vlot als het op betalen aankwam. Of hij het stedelijk bezit te goeder trouw onder zijn hoede genomen heeft, weten wij niet, wij kunnen het slechts hopen. In ieder geval, toen de rust in deze gewesten was wedergekeerd, maakte hij weinig aanstalten om de Bredase bezittingen weer terug te zenden, mogelijk omdat hij een hoog bewaarloon had bedongen.

Breda echter dacht anders over het geval en wilde de bewaring zo veel mogelijk bekorten. Daarom werd op 21 Augustus 1795 besloten de volgende brief aan Tarée te zenden.

Aan de burger Mr. G. J. Tarée te 's Hage. Breda den 21 Augustus 1795 het Eerste Jaar der Bataafsche Vrijheid.

Medeburger!

Bij ons in aanschouw genomen zijnde de voortdurende onkosten voor deeze stad door het langer nodeloos verstaan harer bibliotheek in een andere plaats: so hebben wij bij onze resolutie van heden, op voorstel van den burger Havermans die daaromtrent reeds met U a costi zijnde, heeft geconfereerd, goedgeacht, U hier bij aan te schrijven en te authoriseeren, om de voorn. deezer Stads Bibliotheek wederom, hoe eerder zo beter, herwaards te rug te zenden, en de notitie van de onkosten, zo wegens transport naar 's Hage als het emplacement aldaar, aan den beurtschipper Gerrit Telkamp te behandigen, als welke door ons ter voldoeninge van dien is gequalificeerd.

Heil en Broederschap!

De Provis. vertegenwoordigers der gemeente van Breda
en op der zelve last (w.g.) A. de Raeff. secret.

Op dit schrijven werd door Tarée eerst op 6 September 1795 geantwoord. Aldus:

Aan de Municipaliteit der stad Breda!
Burgers!

Door eene zwaare ziekte gedurende 10 à 12 weeken verhinderd geweest zijnde, om eenige zaaken te kunnen verrigten, soo ben ik door Gods goedheid tegeswoordig soo verre geavanceert, dat ik bij goed weeder mij in de open locht begin te begeeven. Deeze mijne indispositie is alleen de reeden geweest, waarom ik aan ULr. aanschrijving van den 21e der gepasseerde maand tot nu toe niet heb kunnen voldoen, kunnende UL, echter verzeekerd zijn, dat ik van mijnen zijde niet zal verzuijmen om het daar heenen te dirigeeren, dat de kisten waar in de stads Bibliotheecq zich zoude moeten bevinden, op aanstaande Vrijdag met den beurtschipper Gerrit Telkamp naa Breda terug gezonden werden. Intusschen betuyge te zijn, Burgers.

ULr. Heilwenshende meedeburger
G. J. Tarée.

Inderdaad heeft schipper Telkamp daarop een aantal kisten met boeken naar Breda vervoerd, welke half September hier aankwamen. Een commissie uit de municipaliteit werd gevormd door de burgers Oukoop, Ramring en De Raeff, die bij het openen van de kisten de inhoud moesten controleren en er voor zorg dragen dat de boeken weer op hun plaatsen terugkwamen. Deze commissie nu heeft óf niet precies geweten wat er eigenlijk behoorde te zijn, óf maar half opgelet bij het openen van de boekenkisten. Op 1 Augustus 1796 toch, dus ruim tien maanden nadat de kisten hier ontvangen waren, werd in de vergadering van de provinciale municipaliteit verklaard, „dat niet alle de kisten met stadsgoederen, ten jare 1794 door den burger Tarée van hier na 's Hage gedaan transporteerden, sedert met de overigen van daar zijn terug gezonden". Men liet hem daarom weten „bij een laatste aanschrijving, op de afzending zo van het een als andere per eerstvarend beurtschip na receptie van dien ten sterkste te insteeren; en daarbij niet te verbergen, dat tevens bij deeze vergadering zodanige middelen besloten zijn, als hunne verplichting om voor stadsbelang te zorgen medebrenghd, en hoe zeer onaangenaam voor hem uitlopende, zijne verdere weigering der municipaliteits verantwoordelijkheid voorzeeker toe zal noodzaken te bewerkstelligen."

Naar het schijnt heeft Tarée het ultimatum aanvaard. Althans over deze kwestie werd generlei notitie meer gevonden. Men kan dus veilig aannemen, dat hij tenslotte de stedelijke eigendommen heeft teruggezonden. Indertijd heeft ook Dr. J. F. Corstens in zijn *Bredaniana* aan het geval aandacht besteed. Hij sprak het vermoeden uit, dat bij het transport naar en van Den Haag het gedeelte van de boeken, dat thans niet meer aanwezig is, maar in de inventaris van Van Goor nog vermeld werd, verloren is gegaan en dat of Tarée niet alles heeft teruggegeven of de reis per schip de bibliotheek noodlottig is geworden. Uiteraard blijft een en ander mogelijk, maar men staat op vaster bodem als men aanneemt, dat de zoekgeraakte exemplaren op de gebruikelijke wijze verloren zijn gegaan, door uitlenen en niet-terugbezorgen. Bovendien blijktens de inventaris van Guljé is het aantal verdwenen boeken niet zo groot, nog geen dertig,

waarvan er zeker, zoals uit aantekeningen volgt, een twaalfstal reeds eerder ontbraken. Daarbij bedenke men, dat Tarée alle redenen had, om na de laatste aanmaning, nauwkeurigheid te betrachten.

Hoe dit ook zij, de overgrote meerderheid van de boeken is toch weer naar Breda teruggekomen — om daar verder vergeten te worden. Na al de moeite, welke het stadsbestuur zich getroost had om weer in het bezit van zijn bibliotheek te komen, doet het zonderling aan, dat op 11 April 1799 de burger G. G. van der Hoeven, oud-militair en toentertijd schepen van Breda, in alle ernst de municipaliteit in overweging gaf de boekerij te liquideren. Hij stelde voor „vermits de leeden deezer vergadering weinig gebuyk van deezer stads biblioteecq scheenen te maaken, het hem voorkwam stads belang vorderde, deselve te verkoopen, mitsdien voorstellende de voors. Bibliotheecq ten behoeve deezer stad door den Stads Boekdrukker den burger Jean Albert Oukoop in 't openbaar te doen verkoopen.”

Gelukkig vond dit vreemde voorstel niet veel steun bij de Heren. Besloten werd namelijk het vooralsnog „te houden in advies”, waarna het op de lange baan geschoven werd. Overigens van zo geringe waardering tot het wegstoppen van de gehele collectie op de zolder van het stadhuis is maar een kleine stap. En dit lot trof inderdaad onze boekerij. Hetgeen, achteraf gezien, haar tenslotte voor erger behoed heeft, want de aandacht van al te commercieel aangelegde magistraten was aldus van de bibliotheek afgewend. Op de zolder dan van het stadhuis hebben de boeken een halve eeuw in vergetelheid gelegen, in droge vergetelheid gelukkig.

Aan Mr. A. G. Kleijn, archivaris van Breda van 1863 tot 1869, komt de eer toe de verzameling weer aan het daglicht gebracht te hebben. Hij stelde een voorlopige lijst van boeken samen aan de hand van de oude inventaris van Van Goor en van een onbekende bewerker, die zowel Kleijn als Guljé als „anonymus” vermelden. Met Guljé, burgemeester van Breda, die zoveel hart voor de bibliotheek bezat, dat hij er een nieuwe inventaris van maakte, zijn wij al aan het einde van de negentiende eeuw gekomen. Sinds zijn beheer is, voor zover ik kan nagaan, niets meer uit de boekerij verdwenen. Tijdens het beheer van Dr. J. F. Corstens stond de bibliotheek in

diens kamer, de grote kamer rechts op de eerste verdieping van het stadhuis als men er recht voor staat. Bij hem, classicus in hart en nieren, waren de verzamelingen in liefhebbende en zorgvuldige handen, al ging zijn voorkeur uiteraard allereerst naar de classieke werken, naar de boekerij dus van de Latijnse school. Gaarne maakte hij excerpten om er door hele generaties van Bredase gymnasiasten vertalingen van te laten maken. In 1925 is de gehele bibliotheek naar het nieuwe gemeente-archief gebracht, waar zij, ten algemenen nutte, in herstelde luister inderdaad een sieraad is.

Over de beide andere samenstellende delen van de verzameling, de bibliotheek van Dr. Christoffel van Campen en van de Latijnse school, mogen nog enkele mededelingen volgen. De eerste toch vormt een in 1696 afgesloten geheel en omvat dan alleen een originele zeventiende-eeuwse collectie, terwijl de andere merkwaardige lotgevallen beleefde, eer zij tenslotte aan de stad Breda kwam.

Dr. Christoffel van Campen was Bredenaar van geboorte, afstammeling van een aanzienlijk burgergeslacht, zoals Van Goor schrijft. Van beroep medicus en jurist en in deze laatste kwaliteit in 1682, 1683 en 1686 schepen van de stad. Een veelzijdig man derhalve, van welke veelzijdigheid zijn boekerij evenzeer getuigt als van zijn buitengewone belesenheid. De catalogus van zijn boeken, door hem zelf geschreven en met de bibliotheek aan de stad vermaakt, is nog aanwezig. Buitengewone verrichtingen als schepen zijn mij van hem niet bekend, maar een man van zijn eruditie en belangstelling voor juridische zaken moet figuur gehad hebben in het college, terwijl zijn medische kennis dat overwicht ongetwijfeld bevestigd zal hebben.

Aanvankelijk schijnt hij, die celibatair geen directe erfgenamen had, zijn bibliotheek aan de Leidse universiteit te hebben willen nalaten. Hij is daarover met de Senaat in correspondentie geweest en had bereids de nodige testamentaire beschikkingen getroffen. Het schijnt echter ook, dat de hogeschool niet zo'n belangstelling voor het toegedachte legaat heeft gehad of het in elk geval niet zo op prijs heeft gesteld, als Van Campen meende te mogen verwachten. Te

Water deelt ons dit mede in zijn *Narratio de rebus Academiae Lugduni Batavorum*. Waarop Van Campen, teleurgesteld en enigmatische gebelgd over de houding van de Leidse geleerden, zijn bibliotheek aan zijn vaderstad vermaakte. En toen hij in 1696 overleed werden zijn boeken, krachtens zijn uiterste wil, naar het stadhuis overgebracht.

Er is echter een moeilijkheid: van de medische boeken uit Van Campen's bibliotheek is in de verzameling nauwelijks iets aanwezig. De mogelijkheid bestaat, dat het testament van Van Campen ten aanzien van deze boeken niet geheel duidelijk is geweest en dat zij, de medische werken, toch nog naar Leiden zijn gegaan. Of moeten we aannemen, dat tijdens het transport van de stadsbibliotheek naar en van Den Haag toch nog verliezen zijn geleden? Voorts blijft het merkwaardig, dat de schenking van Van Campen nergens in de stadsnotulen gememoreerd wordt. Blijkbaar heeft men het legaat zonder meer aanvaard en in alle gemoedsrust in de bibliotheekkamer opgeborgen.

De historie van Van Campen's legaat heeft nog een episode. Als een donderslag uit een volkomen onbewolkte hemel kwam op 25 November 1726 een missive van de Senaat van de Leidse Universiteit, gedateerd van 19 November, het Bredase stadsbestuur verontrusten. Gemelde Senaat „sustineert dat de voorze boeken bij testament of Codicille van gen. Van Campen aan de academie tot Leijden gemaakt sijn, versoekende de voors. Boeken off wel Elusidatie.” In haar vergadering van diezelfde dag besloot de magistraat daarop de bibliothecaris Van Goor te verzoeken „om sigh op die saake te willen informeren en op te doen soeken de nadere Codicille off testament van geseijden heer Van Campen, waar bij de voorn. boeken aan deze stadt gelegateert sijn, en alsdan rapport te doen, als wanneer daar over nader sal worden gedelibereert.”

Enkele weken later, op 16 December, bracht Van Goor het gevraagde rapport uit, waarbij hij een afschrift overlegde van het nadere testament van Van Campen. Duidelijk bleek hieruit dat deze inderdaad de bibliotheek aan de stad gelegateerd had. Gehoord nu dit rapport werd aan de griffier Johan Gerard Michgorius opgedra-

gen een missive van antwoord „aan de Senaat van de universiteit voors.” op te stellen „met insluiting van het voornoemde extract authentijck” ten einde dit „aan gemelte Senaat tot haar Eerwdes. narigt” toe te zenden.

Deze missive luidde als volgt:

Zeer Eerwaarde wel geachte en Hooggeleerde Heeren,

U Eerwaardes missive van den 19^{en} Nov. laatstleden is ons op zijn regte tijd wel geworden; wy souden deselve al over lange hebben beantwoord indien wy eerder in 't zeker onderricht waren geweest hoe en op wat wijze en wanneer de stad Breda van de bibliotheecq en medicinale boeken bij wijlen de heer Christoffel van Campen, in zijn leven medicinae doctor en schepen alhier, nagelaten, eigenaresse geworden was; maar dewijle wij nu onlangs eerst meester hebben kunnen worden van het nader testament van den voorn. heer Van Campen, waarbij de voorsz. bibliotheecq aan onze stad gelegateert is, so hebben wij tot beantwoordinge van Uw eerwaardes zeer geëerde brief niet dienstiger geoordeeld als om copie authentijck van de vooschr. uiterste wille aan U eerwdn. toe te senden, so als wy dan tot U Eerwaardes naright en elucidatie zulks doende zijn bij dezen; waarmede vertrouwende aan Uw Eerwdes verzoek en intentie te hebben voldaan, blyven wy met veel agtinge Seereerw. veel geachte en Hoogedele Heeren, Uw Eerwaardes zeer goede vrienden, den Drossaard Burgemeesteren en Schepenen der stad Breda, ter ordren van deselve 23 Dec. 1726.

Blijkbaar is dit antwoord afdoende geweest: de Leidse Hogeschool, die wel zeer ter elfder ure nog getracht heeft de bibliotheek in haar bezit te krijgen, heeft zich bij de kwestie neergelegd. Van een herhaald verzoek om de boeken af te staan kon geen spoor gevonden worden, de bibliotheek is nog steeds Bredaas bezit. Zoals reeds werd opgemerkt, de boeken op medisch gebied ontbreken grotendeels, ook het door Van Campen zelf geschreven werk *Collectanea Therapeutica de Pleuritide et Apoplexia* (Breda 1691), hetgeen zeker te betreuren is, evenals het verlies van het beroemde *cruydboek* van Dodonaeus. Van de overige manco's werd reeds de Decamerone genoemd. Ook Vader Cats heeft vroeger deel uitge-

maakt van Van Campen's boekerij, om zoal niet in het luchthartige dan toch in het populaire genre te blijven. In de collectie vindt men overigens nog de vermaarde reizen van schipper Bontekoe en verscheidene andere reisverhalen, welke aan de opmerkzaamheid van de klerken ter secretarie ontsnapt schijnen te zijn, een alleraardigste reeks duo-decimo deeltjes van Elsevier, welke alleen reeds de moeite waard zijn om als een belangrijk legaat te worden beschouwd. Merkwaardig zijn nog in deze verzameling een handleiding voor Italiaans boekhouden van 1582 en verder zes delen van *De Hollandische Mercurius vervatende de gedenckwaardigste voorvallen in Europa enz.* (van 1650 tot 1683) Breda is dus mede in het bezit van de verzameling van de oudste courant, welke in ons land is verschenen.

In tegenstelling tot de beide andere is het ontstaan van het derde bibliotheekfonds, dat van de voormalige Latijnse school, nauwkeurig bekend. In 1749 toch diende de toenmalige rector, Henricus Hoogeveen, bij het curatorium een ontwerp in om over te gaan tot oprichting van een bibliotheek „Opdat de zeden der studenteerende jeugd” aldus deze onderwijsman „zoo veel mogelijk is door eerlijke schooltucht bestierd worden, heeft hy op de Latijnsche school te Breda een systeem van boeten ingesteld, welke naarmate de misslagen geschat, opgelegd worden aan die in hun pligt in gebreke blyven, en alle welke in yder classis, zoo wel als in de huiselijke samenleving afgevordert worden; blijvende deselve egter bepaald tot zekere matige bepalingh. Al wat van hier komt is men tot nog toe gewoon geweest jaarlijks onder de leerlingen gelykelyk om te deelen. Maar al zoo, vele telkens gaande en komende, die verdeeling niet wel billyk genoeg kan geschieden, en andere hun beursen op het onverwagts met een fraay sommetje gelds verrykt ziende, lichtelyk daardoor verlost worden om tot eenige ongebondenheden over te slaan en eenige dagen als heertjes te leven, tracht de rector van het Latynsche school, Henricus Hoogeveen, dit geldt, hoe weinig het ook mag zyn, tot beter gebruik te besteeden en daarmede zoo het gemeene nut, als de luister der scholen te bevorderen.

^H René ^B de Calon
Prience Dorence

René van Chalon

Het voornemen is om al wat er van de boeten zoo van het school als in huis zal inkomen, hetwelk al over de drie jaren tot een gansch verachtelyk hoopje is aangegroeid, te verzamelen en met dat geld de gronden te leggen van een bibliotheek ten gemeene gebruik, zullende dezelve eerst met schryvers welk men classici noemt, vervolgens met andere in beide talen (Grieks en Latijn) alsook met historieschryvers en boeken van andere faculteit voorzien worden."

Aan deze missive was toegevoegd een ontwerp-reglement van niet minder dan acht-en-twintig artikelen, waaraan Dr. Corstens in zijn Bredaniana een beschouwing wijdde. Daaraan worden ontleend, dat de boete voor de beide laagste klassen maximaal een stuiver was, voor de beide middelste twee stuivers en voor de beide hoogste drie stuivers, welke boeten elk jaar bij het begin van het schooljaar op 10 April door de rector zouden worden geïnd. Als grondslag voor een nieuwe bibliotheek moesten rector, conrector en praeceptor elk een boekwerk ten geschenke geven, welk voorbeeld hun diverse opvolgers zouden moeten volgen. Curatoren en de ouders van de leerlingen zouden hiertoe niet verplicht zijn, maar er werd de nadruk op gevestigd, dat het op prijs gesteld zou zijn als de ouders van de prijswinnaars, die tot de academie werden bevorderd, de bibliotheek met een nuttig boekwerk zouden verrijken. Om deze goedgeefsheid te stimuleren werd in het uitzicht gesteld, dat de namen van de schenkers, ter herinnering aan hun daad, op het titelblad van het geschonken boek zouden worden geplaatst. Dan waren er natuurlijk ook voorschriften ontworpen ten aanzien van uitleningen, het tekenen van een bewijs van ontvangst en wat dies meer zij. En tenslotte, de bepaling dat de bibliotheek, welke altijd aan de school moest blijven, wyl dit haar goed recht is, bovendien „voor iedereen van eenig fatsoen of geleerdheid" zal openstaan.

Rector Hoogeveen had succes met zijn gedachte, want het curatorium, bestaande uit burgemeester De Bringues, de schepenen Van Goor en Verbrugge benevens de griffier Trip keurden plan en ontwerp-reglement goed op 17 April 1749. Met veel succes werd gevolg gegeven aan de oproep van rector Hoogeveen om boeken te geven. Verschillende schepenen en autoriteiten uit de omliggende

dorpen, zoals de schouten van Ter Heyden en Princenhage, alle predikanten, enige doctoren, de stadhouder van de drossaard Damisse en vele andere gaven boekwerken ten geschenke. Zo stelde laatstgenoemde Hoyneck van Papendrecht's *Analecta Belgica* ten geschenke. Ook de vermaarde medicus Jan Ingen Housz liet zich niet onbetuigd en schonk een medisch werk *Aretaei Capadocis de causis et signis libri quatuor*. Thomas Ernst van Goor bood een in leer gebonden exemplaar aan van de *Aloude Hollandsche Historie der keyzeren, koningen, hertogen en graaven* van Gerard van Loon. Van Goor's zoon kwam met een werk van Morhofius waarin hij plechtig aantekende: *In usum publicum studiosae Iuventutis Gymnasii Bredani Bibliothecae me lubens donavit Joannes Adrianus v. Goor, Thomas Ernesti fil. J. U. Studios. 1750*.

Natuurlijk heeft het geen zin alle schenkingen op te sommen: wat werd medegedeeld mag voldoende getuigenis zijn niet alleen van veler belangstelling maar ook van de aard der schenkingen. Inderdaad hebben conrector en praeceptor aanstonds een boekwerk ter beschikking gesteld, doch de rector zelf, de vader van de bibliotheek, kwam pas in Maart 1750 met een geschenk. Zijn keuze was Franciscus Vigerus *De praecipuis Graecae dictionis idiotismis*. Merkwaardig is dat alle latere rectoren en leraren zich aan het voorschrift een boekwerk te geven niet gehouden hebben. Wel werd de gewoonte om bij geslaagd eindexamen een boek voor de bibliotheek beschikbaar te stellen door alle gelukkigen gevolgd. Zo gaf rector Hoogeveen zelf twee boeken toen zijn beide zoons Jan en David tot die gelukkigen behoorden.

Wat is echter blijvend? Op de duur verslaptte ook de naleving van dit voorschrift. Toen werd het een tijdlang gewoonte om in plaats van een boek twee ducaten te geven, totdat ook hieraan niet meer de hand gehouden werd. De laatste gift staat genoteerd in 1779. Dr. J. F. Corstens heeft gevonden, dat er aan geschenken in school een zestig boekwerken, waarvan de meeste uit verschillende delen bestonden, zijn binnengekomen, terwijl er aan boeten bijna duizend gulden werd geïnd. Dit is te zeggen tot 1786: nadien heeft in het boekenregister geen inschrijving meer plaats gehad. Dit is wel

toe te schrijven aan rector C. Camphuysen, die van 1780 tot 1799 de school bestierde en op het gebied van pecuniaire strafoplegging minder rigoureuus was dan zijn voorgangers. Hij kon dit ook zijn, daar door het laten oplopen van het boekenfonds men over een kapitaaltje kon beschikken, waaruit aankopen voor de bibliotheek konden worden bekostigd. Rector Camphuysen wist het zo in te richten, dat zijn rekening steeds sloot met een batig saldo. Alleen na 1799, het jaar van zijn aftreden, was er een deficit, van zegge en schrijve één stuiver.

De rector was ambtshalve bibliothecaris, daarom werd de boekerij te zijnen huize bewaard. Rector Hoogeveen en zijn opvolger A. C. Schonck hadden daarvoor klaarblijkelijk gelegenheid, doch toen laatstgenoemde in 1774 schielijk kwam te overlijden, bleek dat de bibliotheek in zijn woning wel compleet aanwezig was, doch dat deze op een zeer vochtige plaats was opgesteld geweest. Daarom werd besloten haar provisioneel naar het stadhuis over te brengen. Toen de nieuwe rector I. Boekelman zijn ambt aanvaard had, werd de boekerij, in tegenwoordigheid van het curatorium en van burgemeester Verbrugge, naar de woning van de nieuwe rector overgebracht, bij welke gelegenheid bleek, dat er drie werken ontbraken.

Tengevolge van „de tijdsomstandigheden” heeft Breda het tussen 1799 en 1804 zonder Latijnse School moeten stellen. De rector werd van zijn taak ontheven, waarbij de burger Rudolf Banier, voormalig schepen, de verklaring aflegde, namens zich zelf en zijn mede-curatoren, dat rector Camphuysen de bibliotheek in de beste orde aan hem overgegeven had. Eerst in 1804 werd de school heropend, onder een andere rector natuurlijk, want Camphuysen had elders een benoeming aanvaard.

De verdere historie van de Bibliotheca Scholae Bredanae is kort. In 1815 werd een nieuw reglement vastgesteld voor de Latijnse school, waarin bepaald werd, dat de „bibliotheek ten dienste van de Latijnse school opgericht, blijft ten zelve einde gedestineerd, tot zoolang de stedelijke regeering daar over niet anders zal hebben gedisponeerd.” De bibliotheek zou in de Latijnse school worden bewaard en niet meer ten huize van de rector. Daar bleef zij dan tot

1867, toen de Latijnse School definitief werd opgeheven: de geboorte van de H.B.S. had de Latijnse school de dood bereid, schrijft Dr. J. F. Corstens over dit droevig einde van deze eeuwenoude onderwijsinstelling.

Op 11 Mei 1867 besloten curatoren de bibliotheek ter beschikking van het Gemeentebestuur te stellen. Aldus kwam de verzameling, en nu voorgoed op het stadhuis terug. Toen in 1887 het stedelijk Gymnasium werd opgericht, is de bibliotheek van de voormalige Latijnse School, voor zover deze de nieuwe onderwijsinstelling van dienst kon zijn, beschikbaar gesteld, welk aanbod echter, wegens gebrek aan plaatsruimte, van de hand gewezen moest worden. De bibliotheek bleef dus ten stadhuize. In 1925 kon het gemeentehuis, dank zij een daartoe ontvangen belangrijk legaat, verbouwd en uitgebreid worden. Bij deze gelegenheid werden nieuwe lokalen voor het Gemeentelijk archief bijgebouwd. En het is daar, dat de verenigde bibliotheken van de stad Breda thans zijn ondergebracht, een lust voor het oog van gaande en komende bezoekers, maar vooral voor de minnaar van oude schrifturen en fraaie folianten.

- 1) Voordracht gehouden door Mej. D. C. J. Mijnsen op 20 November 1942 voor de leden van de filosofisch-historische kring te Breda. Mej. Mijnsen, Utrechtse van geboorte, werd, toen haar vader zich belast zag met het directoraat van het postkantoor te Breda, inwonerster van deze stad. Zij volgde het onderwijs op het gemeentelijk gymnasium en behaalde in 1924 het archief-diploma II. Na het overlijden van Dr. J. F. Corstens werd zij in 1925 benoemd tot tijdelijk archivaresse van de stad, welke aanstelling in 1928 in een vaste werd veranderd. „Van dien tijd af”, aldus schreef de rijksarchivaris in Noord Brabant, Mr. J. W. P. A. Smit, over haar arbeid (Nederlandsch Archievenblad 1945/1946), „van dien tijd af ging het bergopwaarts. Het was bezie- „lend om aan te zien, want mijn weg voerde mij nadien nog dikwijls „naar Breda, hoe alles groeide en bloeide. De fraaie oude stadsbiblio- „theek sierde haar werkkamer. De leeskamer moest vergroot worden. „Naast het gemeentelijk werden de archieven der hoofd- en sche- „penbank, de notarieele protocollen en de kerkelijke doop-, trouw- „en begraafregisters, om van vele andere minder belangrijke archie- „ven en bescheiden niet te spreken, in bruikleen verkregen. De tweede „bewaarplaats, bij de komst van juffr. Mijnsen nog ledig, moest in „gebruik genomen en dreigde tenslotte te klein te worden. Alles „werkte harmonisch samen om het Bredasche gemeente-archief tot „een der meest geraadpleegde in den lande te maken. Het meest droeg „juffrouw Mijnsen zelf bij. Hare opgeruimdheid, dienstvaardigheid, „en ingeboren liefalligheid namen de bezoekers voor haar in. Haar „bescheiden en voornaam optreden weerhielden hen, die daarvan mis- „bruik zouden mogen willen maken. Haar dames-volontairs hielden „van haar om haar tact en belangstelling in persoonlijke zaken. Zij „heeft duizenden in den lande aan zich verplicht. Haar werk was haar „alles en zij maakte het tot iets bijzonders. Het is jammer, dat dit „alles zoo kort heeft mogen duren”.

Aan deze woorden mag niets worden toegevoegd: met fijne distinc- tie tekenen zij treffend de verdiensten van de bescheiden vrouw, die zo vroeg aan haar arbeid onttrokken werd. Mej. Mijnsen toch, ge- boren op 8 Juli 1896, overleed op 19 Januari 1944 aan een smartelijke, uiterst wrede ziekte.

De redactie van het Jaarboek van „De Oranjeboom” prijst zich ge- lukkig, dat zij de beschikking gekregen heeft over de schriftelijke na- latenschap van Mej. Mijnsen, dat zij in Jaarboek 1948 het eerste van de door haar geschreven opstellen (voordrachten) mag publiceren.

Wel mag nog worden opgemerkt, dat sinds Mej. Mijnsen haar voor- dracht over de Magistraats Bibliotheek te Breda hield, hetzelfde onderwerp, geheel onafhankelijk van haar werk, behandeld werd door haar opvolger aan het archief Mr. G. J. Ter Kuile, in een uitgebreide studie: **Het oud-archief en de schepenbibliotheek van Breda in vroeger eeuwen** (Nederlandsch Archievenblad 1946-1947; blz. 66 vlg.) Over de bibliotheek van de Latijnse School verscheen een artikel van de hand van M. A. Nauwelaerts in „Het Boek”, Nieuwe Reeks 28e deel, 1944-1946, p. 311. Noot van de redactie.